

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

АБДИРАЇМОВА Роза Асанівна

Індекс УДК 37.03.034 (5 Кирг.)

**ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО
ВІКУ В СІМ'Ї ЗАСОБАМИ КИРГИЗЬКОЇ
ЕТНОПЕДАГОГІКИ**

Спеціальність 13.00.01 - теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 1997

04(100)(094)
34

ЛНБ ім. В. Стефаника

00330524 (H)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання АПН України.

Науковий консультант

доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, Президент АПН України
ЯРМАЧЕНКО М.Д.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
КОВАЛЬ Л.Г.
Зав.кафедри педагогіки вищої і середньої школи Київського університету імені Тараса Шевченка

доктор педагогічних наук, професор КУЗЬ В.Г. Ректор Уманського державного педагогічного інституту

доктор педагогічних наук, професор ПАДАЛКА Г.М.
Професор кафедри гри на музичних інструментах Українського державного педуніверситету ім.М.П.Драгоманова

Провідна установа:

Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В.Гоголя

Захист відбудеться 23 січня 1998 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України (252151, Київ, проспект Повітрофлотський, 53).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту педагогіки АПН України (252151, Київ, проспект Повітрофлотський, 53).

Автореферат розісланий "23" грудня 1997 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради канд.пед.наук, професор

М.П.Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Від неї значною мірою залежить ефективність формування особистості дитини, її розвитку, становлення світогляду, гуманістичної культури, які будуються на пріоритетах загальнолюдських і національних цінностей.

На важливість проблем сім'ї вказують і розроблені в Україні такі документи, як програми "Освіта. Україна ХХІ ст." та "Діти України", концепції "Національне виховання" і "Сім'я і родинне виховання", де зокрема підкреслюється теза про те, що сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку.

В Киргизстані серед подібних матеріалів треба назвати Національні навчальні програми "Білим", "Аялзат", "Маданіят", які хоча і не так об'ємно, як українські програми, але також містять положення, спрямовані на піднесення значущості виховного потенціалу сучасної сім'ї.

Сьогодні сім'я відчуває серйозні випробування, що значною мірою пояснюються тими процесами, які притаманні сучасному суспільству. Підтвердженням цього може бути збільшення кількості розлучень, народження дітей поза шлюбом, поява значної кількості матерів-одиначок, які не досягли повнолітнього віку, зростання чисельності внутрішньосімейних конфліктів тощо. Все це негативно позначається на дітях, серед яких немало сиріт при наявності обох батьків.

Аналізуючи причини такого неблагополучного стану, слід відмітити, що їх витoki вбачаються нами не тільки в тих кризових явищах, які властиві сьогодні всьому суспільству, але і у бездуховності, що виникає на основі ігнорування народної культури, національних традицій свого народу.

Сім'я - основа роду, рід основа народу. Але коли бідує сім'я, рід і народ - це вже ознака загальної трагедії. І перешкодити цьому злу, як радить народна мудрість, може тільки народження дитини і її виховання, тільки культ дітей в сім'ї і в народі, їх мудре плекання може розв'язати велике завдання народного відродження.

В загальнонаціональних кризисних ситуаціях пріоритетними повинні бути не тільки "економіко-розвиваючі", але й "людино-звеличуючі" концепції і програми. Діти, формує їх середовище,

тобто сім'я, - ось що повинно бути поставлено в центр уваги загальнонародної і загальнодержавної політики і уваги (С.Іптаров).

Як засвідчує аналіз спеціальної літератури, в середовищі киргизького народу століттями формувались і розвивались певні звичаї і традиції, котрі оберігали авторитет сім'ї, материнство і дитинство, містили відповідні норми і правила виховання підростаючого покоління. Згідно з традиціями етнопедагогіки, сім'я несла відповідальність не тільки за збереження життя дитини, але й за її підготовку до праці, до життя у суспільстві; тут діти набували певних навичок і вмій, у них формувались відповідні моральні цінності, етико-правові норми, різнобічні знання. Висловлюючи схвалення або осуд сім'ї за виховання дитини, община оцінювала виконання батьками своїх соціальних функцій, у випадку необхідності надавала їм ту чи іншу допомогу, вимагала здійснення відповідних дій. Тому вивчення історії сімейного виховання, його змістового аспекту уявляється нам досить актуальним, адже протягом тривалого періоду історії існування сім'ї остання накопичила вагомий багаж педагогічних знань, виховного потенціалу, які мають непересічне значення і можуть всебічно використовуватись сучасною педагогічною наукою і практикою.

Народна педагогічна система традиційно включала такі важливі напрями виховання дітей і молоді, як трудове, моральне, інтелектуальне, фізичне і естетичне. У центрі її уваги завжди стояла особистість, якій були притаманні висока моральність, працелюбство, фізична витривалість, гострий розум, тонке розуміння краси, вміння жити за законами того соціального середовища, представниками якого були члени кожної окремо взятої сімейної спільноти.

В науковій педагогіці ідеям народної педагогіки довгий час не надавалось належного значення. І тільки в останні роки з'являються окремі публікації, присвячені висвітленню даної проблеми. Серед вчених, присвятивших свою діяльність вивченню історико-теоретичного і етнопедагогічного аспектів цього питання, необхідно назвати Б.Козиханову, Т.Турсунова, В.Халилова, М.Вахидова, Т.Ормонова, Р.Жаакееву, М.Койгелдієву, Ш.Турдумамбетову, И.Ізмайлова та інш.

В країнах СНД, зокрема в Україні, за останні роки активізувалась робота в цьому напрямі. Як близькі за спрямованістю можна назвати праці М.Стельмаховича, присвячені дослідженню можливостей використання української етнопедагогіки для формування особистості дитини в сім'ї.

Збагатили народознавство і вчені-фольклористи В.Анікін, І.Березовський, В.Бойко, М.Гайдай, М.Грицай, Ю.Круглов, С.Лазутін, П.Лінтур та інші, в роботах яких досліджуються етнопедагогічні аспекти, вказується на пізнавальне значення такого жанру народної педагогіки, як фольклор, підкреслюється, що це знаходить свій вияв, перш за все в тому, що він, відображаючи особливості явищ реального життя, в той же час дає значні знання про історію суспільних відносин, працю і сімейний побут, а також уявлення про знання, досвід, світогляд, педагогічний ідеал і психологію народу.

Психолого-педагогічний аспект проблеми, яка розглядається, відображено у дослідженнях І.Беха, О.Докукіної, Т.Кравченко, Л.Коваль, В.Кузя, М.Любициної, Т.Мацейків, Н.Ножаків, Г.Онищенко, Г.Падалки, В.Постового, В.Семиченко, О.Сухомлинської, О.Хромової та ін.

Серед зачинателів вивчення киргизької етнопедагогіки треба назвати В.Апишева, Б.Бешимова, Н.Імаєву. Народний досвід виховання дітей, що знайшов своє відображення у традиціях, звичаях і усній народній творчості, розкривається в роботах К.Абишева, Х.Анаркулова, З.Кусеїнової, К.Кадиралієва, Э.Мурадової, С.Саїпбаєва, У.Егамбердієва. Таким чином, можна сказати, що в республіці покладено початок вивченню киргизької народної педагогіки.

Однак при всій науковій цінності вже виконаних робіт з киргизької етнопедагогіки, ця складна і багатогранна проблема потребує подальшого дослідження, адже наявні публікації далеко неповно висвітлюють всю багатоманітність виховного аспекту цієї скарбниці педагогічної думки. Не стала об'єктом дослідження і народна дидактика, як складова народної педагогіки, немає узагальнюючої наукової праці, присвяченої спеціально киргизькій сімейній етнопедагогіці, в якій робився б підсумок знань і досвіду киргизького народу в галузі виховання дітей. Вивчення, як новий аспект, потребують створення технологій виховання - проблема, яка ще не стала предметом спеціального дослідження.

Обмеженість праць з вивчення традицій киргизької етнопедагогіки, недостатнє дослідження багатьох аспектів її розвитку дозволяє зробити висновок про те, що ця проблема потребує більш глибокого, всебічного вивчення і висвітлення на основі нових висновків педагогічної науки і народознавства.

Зрозуміло, що вивчити, а тим більш проаналізувати всі напрями етнопедагогіки у рамках однієї роботи не уявляється можливим. Тому, враховуючи спрямованість обраної теми, ми

обмежуємося тільки тією її частиною, яка несе в собі педагогічні ідеї і засоби, що мають безпосереднє відношення до виховання дітей в сім'ї, дозволяє вивчити його технологію.

Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлена соціальним запитом суспільства щодо виховання підростаючого покоління, її недостатньою розробкою і незадовільним використанням досягнень киргизької етнопедагогіки в педагогічній теорії і практиці. Ці фактори і зумовили вибір теми: "Виховання дітей молодшого шкільного віку в сім'ї засобами киргизької етнопедагогіки".

Об'єкт дослідження - теорія і практика сімейного виховання у контексті киргизької етнопедагогіки.

Предмет дослідження - зміст, форми, засоби і методи сімейного виховання молодших школярів.

Мета дослідження - створення цілісної педагогічної концепції виховання дітей молодшого шкільного віку; теоретичне обґрунтування та впровадження у практику сімейного виховання педагогічної технології застосування засобів киргизької етнопедагогіки.

Концепція дослідження зумовлюється взаємозв'язком таких положень:

- процес виховання - створення умов розвитку індивідуальних якостей особистості, діалогової взаємодії, яка ґрунтується на розвитку самосвідомості і творчого ставлення членів сім'ї до суспільних норм і цінностей, вироблення власної моделі сімейного виховання;

- особистісно-зорієнтований підхід до виховання це інтегрований процес взаємодії і взаємовпливу всіх соціально-економічних, духовних, психолого-педагогічних і біогенетичних факторів, які розкривають нові можливості втілення прогресивних виховних ідей, застосування педагогічних технологій, спрямованих на забезпечення творчого розвитку особистості;

- родинно-національне виховання має забезпечувати духовну єдність поколінь на основі збереження національних традицій, сімейних реліквій, звичаїв, обрядів, залучення дітей до їх практичної реалізації як важливого чинника засвоєння загально-людських і національних цінностей.

Теоретичний аналіз проблеми і вивчення її на практиці дозволили висунути загальну гіпотезу про те, що ефективність процесу сімейного виховання дітей детермінується збагаченням його традиціями киргизької етнопедагогіки у взаємозв'язку із запровадженням сучасних виховних технологій. Загальна гіпотеза

опосередковується рядом часткових гіпотез, зокрема, припущенням, що рівень вихованості молодших школярів підвищується за таких умов:

- використання народної педагогіки, як важливого засобу впливу на дітей, передумови підвищення ефективності виховної функції сім'ї;

- розробки цілісної програми підвищення педагогічної культури батьків з широкою опорою на досвід народної педагогіки і використання новітніх виховних технологій.

Висунута гіпотеза і мета дозволили сформулювати завдання дослідження:

- обґрунтувати теоретико-методологічну сутність і структуру виховного потенціалу киргизької народної педагогіки;

- визначити провідні тенденції функціонування виховних традицій на різних етапах формування особистості дитини;

- на основі аналізу сучасного стану сімейного виховання в Киргизстані визначити критерії і рівні сформованості морально-етичного виховання дітей;

- встановити тенденції динаміки рівнів сформованості морально-етичного виховання дітей на традиціях народної киргизької етнопедагогіки;

- розробити систему підвищення готовності батьків до виконання виховної функції з урахуванням традицій киргизької народної педагогіки;

- впровадити у процес сімейного виховання нову технологію формування особистості;

- розробити та експериментально апробувати методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл щодо проведення роботи з батьками, спрямованої на підвищення їх педагогічної культури як важливого чинника морально-етичного виховання дітей.

Методологічною основою дослідження стали концептуальні положення мислителів, філософів, педагогів минулого про сутність виховання, його природовідповідність; ідеї і вчення про сутність народної педагогіки, її засоби, методи і прийоми формування особистості, про доцільність широкої її адаптації до сучасних умов і шляхів трансформації. Провідними для нас були уявлення про фольклор як специфічну форму суспільної свідомості і його роль у вихованні людини. Своєрідність таких підходів проявилась у врахуванні природного, особистісного, соціального і культурного факторів у визначенні природи виховання, особливостей розвитку людини і взаємин суб'єктів виховного процесу, що створило

сприятливу основу для дослідження морально-етичної вихованості молодших школярів. Методологічна база дослідження ґрунтується на системно-концептуальному підході до аналізу взаємозв'язків явищ і процесів, що їх вивчають, в т.ч. на вченні про гармонійний розвиток особистості, зокрема через спілкування вихователя і вихованця, розгляді національних традицій як явищ духовного життя народу.

Вибір методів дослідження був обумовлений його особливостями, а їх комплексне застосування дозволило розв'язати поставлені завдання, забезпечити якісний і кількісний аспекти одержаної інформації, надійність її результатів. Основними методами дослідження були: теоретичні: аналіз історичної, філософської, етнографічної, психологічної, педагогічної літератури, вивчення і узагальнення педагогічного досвіду і досвіду сімейного виховання, узагальнення результатів експерименту, порівняння, систематизація, класифікація, прогнозування; емпіричні: анкетування, бесіди, інтерв'ювання, цілеспрямоване спостереження, моделювання, обговорення, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий), творчі завдання, математична обробка результатів та їх інтерпретація.

Дослідження проводилось протягом 1990-1997 років і охоплює ряд етапів науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (1990-1993 рр.) здійснювалось вивчення стану родинно-національного виховання, аналіз філософської, психологічної, педагогічної, методичної літератури; визначався об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження; розроблялася наукова гіпотеза; визначались вихідні теоретичні позиції, здійснювалась експериментальна робота у загальноосвітніх школах і сім'ях учнів, узагальнення досвіду морально-етичного виховання дітей у Киргизькій Республіці та країнах СНД.

На другому етапі (1993-1995 рр.) здійснювалась розробка методики дослідження, програми дослідно-експериментальної роботи, проводився констатуючий і формуючий етапи експерименту. Була здійснена дослідна перевірка цілісної програми формування педагогічної культури батьків і виховання дітей молодшого шкільного віку на засадах киргизької етнопедагогіки; визначено умови, принципи і закономірності цього процесу, організації сімейного виховання на основі традицій киргизької етнопедагогіки.

На третьому етапі (1996-1997 рр.) була перевірена ефективність результатів дослідження, здійснено їх аналіз, апробація концептуальних положень, узагальнення і оформлення

результатів наукового дослідження, впроваджено їх у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше всебічно досліджено складові системи сімейного виховання у Киргизстані; доведена наступність у застосуванні традицій киргизької етнопедагогіки у сучасних умовах сімейного виховання дітей; обґрунтована та експериментально перевірена технологія організації сімейного виховання, спрямована на підвищення його ефективності, вдосконалення змістового аспекту з метою формування у підростаючого покоління необхідних моральних, інтелектуальних, трудових і естетичних рис особистості.

Теоретична значущість дослідження полягає у науковій розробці актуальних питань теорії і практики використання досягнень етнопедагогіки киргизького народу в сімейному вихованні дітей в умовах сучасної сім'ї; в обґрунтуванні педагогічних умов і застосування ефективних технологій виховання дітей засобами етнопедагогіки; критерії та рівні готовності батьків до виконання виховної функції сім'ї.

Практична значущість роботи полягає у розробці конкретних рекомендацій з підвищення педагогічної культури дорослих членів сімей, учнів молодшого шкільного віку з урахуванням досвіду киргизької національної педагогіки для вчителів, класоводів загальноосвітніх шкіл.

Результати дослідження також можуть бути використані у читанні спеціальних курсів на факультетах підготовки учителів початкових класів у киргизьких педагогічних середніх та вищих навчальних закладах, інститутах післядипломної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл, а також при науковій розробці питань, які стосуються проблем виховання підростаючого покоління і педагогіки дорослих.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 850 батьків учнів початкових класів середніх шкіл №№ 27, 38, ім.Гагаріна (м.Ош), -середніх шкіл с.Отуз-Адир і Джапалак Ошської області Кара-Суйського району Киргизької Республіки. До цієї роботи були також залучені вчителі експериментальних класів вказаних шкіл.

Вірогідність основних наукових результатів і висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, застосуванням взаємодіючих методів вивчення, адекватних його об'єкту, предмету, меті і завданням, кількісним і якісним аналізом значного масиву теоретичного і емпіричного матеріалу, всебічною перевіркою одержаних висновків і рекомендацій.

На захист виносяться такі положення:

- складові системи морально-етичного виховання дітей у сім'ї на основі прогресивних традицій киргизької етнопедагогіки;
- технологія сімейного виховання, зміст, форми і методи підготовки батьків до виховання дітей з урахуванням рівнів сформованості їх морально-етичної поведінки;
- педагогічні умови ефективного впливу сім'ї на морально-етичну вихованість дітей.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом організації експериментальної роботи з батьками, котра включала розробку спеціальної програми, яка передбачає проведення занять з членами родин з використанням різних організаційних форм; виступів з лекціями перед класоводами і організаторами виховної роботи середніх загальноосвітніх шкіл, на курсах підвищення кваліфікації вчителів. Основні теоретичні положення роботи обговорювались на засіданнях методичних об'єднань вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл Киргизької Республіки (1994, 1996, 1997 рр., м.Ош, м.Джалал-Абад, м.Талас), доповідались на науково-практичних конференціях ("Манас-1000" 1995, "Курманжан датка - гордость кыргызского народа" 1996, м.Бішкек; "Проблемы воспитания детей в кыргызском фольклоре" 1996, "Пути оптимизации учебно-воспитательного процесса в вузе" 1997, м.Ош) .

Реалізація одержаних результатів. Розроблені на основі проведеного дослідження дані знайшли відображення у публікаціях (загальним обсягом 39,4 др.арк.): двох монографіях, двох посібниках і статтях автора, методичних рекомендаціях з організації роботи з батьками, спрямованої на підвищення їх педагогічної культури, які запроваджені в практику ряду шкіл Киргизької Республіки.

Особистий внесок автора полягає у розробці системи та технології виховання дітей у сім'ї засобами киргизької етнопедагогіки; організації цілеспрямованої роботи з батьками у відповідності з програмою підвищення їх педагогічної культури; у проведенні широкомасштабного експерименту; розробці і запровадженні в практику ряду шкіл Киргизької Республіки методичних рекомендацій щодо морально-етичного виховання дітей в сім'ї.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, заключення, списку основної використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, висвітлюються основні причини, які обумовили необхідність дослідження вказаної проблеми; визначаються його об'єкт, предмет, мета, завдання, сформульована гіпотеза, висвітлено концептуальні положення, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, формуються положення, що виносяться на захист, відображено апробацію і впровадження результатів дослідження в практику роботи загальноосвітніх шкіл.

У першому розділі "Киргизька етнопедагогіка як цілісна виховна система"- здійснено системний аналіз поняття "етнопедагогіка", розглядаються різні підходи до визначення його суті, які містяться у науково-педагогічній літературі, основні напрями і форми прояву.

З цією метою проаналізована літературна спадщина стародавніх філософів, письменників, поетів Сходу і Середньої Азії, у якій відображені їхні погляди на виховання підростаючого покоління. Аналіз спадщини Ібн Сіні, Біруні, Джамі, Хорезмі, Дехлеві, Хайама, Навої, Фарабі, Сааді, Носіра Хосрова та інших свідчить, що їх погляди на світ, на місце людини в ньому, розвиток, виховання взагалі, сімейне виховання зокрема, тісно переплітаються з поглядами і думками, вираженими в пам'ятках народної педагогіки, адже ці вчені висловлювали ідеї гуманізму, підкреслювали необхідність прищеплення молодим поколінням високих моральних якостей, виховання у них любові до праці, поваги до старших. Стародавніх мислителів Сходу цікавили численні проблеми буття, явищ природи, але в центрі їх уваги завжди була людина і її виховання.

Складовими етнопедагогіки є народна мораль, етика, етикет. Народ завжди піклувався про те, щоб молоде покоління зростало здоровим фізично, засвоювало морально-етичні норми, ставало багатим духовно. Народ завжди цінував високе слово і авторитет старших, мудрі думки, яскраві образи.

Народна педагогіка створила унікальну виховну систему, в якій гармонійно поєднуються цілі, зміст і принципи народного виховання (гуманізм, природовідповідність, зв'язок з життям, виховання у праці, авторитет старших, виховання в сім'ї, виховання засобами народних традицій, обрядів), форми і методи виховання (устрій життя в сім'ї, різноманітна діяльність дитини, повчання, доручення, вимога, заброня, заохочення, покарання, дотримання режиму праці і відпочинку тощо).

Важливою складовою народної педагогіки є народне дитинознавство, яке являє собою сукупність здобутих народом емпіричних знань про особливості фізичного, психічного розвитку дитини з метою їх використання на практиці.

Серед найбільш значущих джерел дитинознавства можна назвати фольклор, прикладне мистецтво, святкові обряди, традиції трудового і сімейного виховання.

Згідно з народними традиціями на розвиток дитини впливає багато факторів. Значне місце серед них народна педагогіка відводить природному середовищу, що знайшло своє відображення в численних народних прислів'ях, приказках та казках.

Важливим джерелом героїчного минулого був і залишається епос "Манас". Практично жоден з дослідників-мандрівників, вивчаючи життя і побут киргизів, не обійшов увагою цей героїчний народний витвір. Увагу вчених "Манас" привертав головним чином як епос, який увібрав у себе всі жанри і види усної творчості киргизів, відбив їх спосіб життя, звичаї, вірування і устремління. Героїчний епос з давніх давен був важливим засобом формування виховних ідей у багатьох поколіннях киргизького народу. Використання його в цій якості і сьогодні має значне поширення в сім'ях киргизів.

Тому цілком правомірно говорити сьогодні про можливість і необхідність звернення до прогресивних напрямів етнопедагогіки з метою використання їх для вироблення ефективної програми виховання підростаючого покоління.

Враховуючи те, що народна педагогіка багато в чому пов'язана з традиціями, в даному розділі здійснений аналіз самого поняття "традиція", проведено його порівняння з такими близькими, але маючими свої відмінні риси поняттями, як "обряд" і "звичай", робиться висновок про те, що традиція - це не тільки форма збереження соціального, виховного досвіду, але і спосіб передачі його наступним поколінням. Особлива увага, враховуючи спрямованість даного дослідження, приділена розгляду сімейних традицій, їх особливостям і історичним основам.

Киргизька етнопедагогіка має глибоку історичну пам'ять. Як свідчить аналіз спеціальної літератури, в центрі її уваги завжди була дитина, її виховання. За допомогою спеціальних методів підростаючому поколінню передавались емпірично знайдені і перевірені багаторічною практикою засоби діяльності і поведінки, вони залучали молодь до соціального середовища, спрямовували розвиток особистості. Виховні моменти при цьому виступали не прямо, а, як правило, вплеталися в слово, дію, мелодію.

В контексті досліджуваної проблеми ми розглядаємо народну педагогіку як сукупність знань, практичного досвіду народу, що проявляються у поглядах, традиціях, звичаях, обрядах, усній народній творчості, народному мистецтві і складають його виховний потенціал. При цьому мета, завдання, засоби і методи виховання знаходяться у тісному взаємозв'язку, являючи собою цілісну педагогічну систему, яка може бути представлена таким чином.

Народна педагогіка

мета - реалізація народних уявлень про добро і зло, про прекрасне і огидне в людині, в родинних стосунках, у суспільстві;

завдання - збереження і зміцнення норм, принципів, правил життя і поведінки, які вироблені народом протягом його тисячолітньої історії, забезпечення збереження його національної самосвідомості, кращих громадянських, моральних якостей, народних уявлень про досконалість людини, її призначення і роль у суспільстві;

методи - спосіб сімейного життя, особистий приклад дорослих, в першу чергу батьків, роз'яснення, повчання, наставлення, порада, бесіда, приклад, розповідь, попередження, вправи у правильних вчинках, дотримання режиму праці і відпочинку, доручення, вимога, привчання, прохання, наказ, заборона, схвалення, змагання, навіювання, заохочення, покарання;

засоби - предмети побуту, усна народна творчість (прислів'я, приказки, загадки, казки, легенди, епоси, музично-пісенна творчість), музичні інструменти, ігри, народно-прикладне мистецтво тощо.

Особливе місце серед робіт, присвячених киргизькій народній педагогіці та її виховному потенціалу постає дослідження Т.Ормонова. Вчений на основі аналізу киргизького героїчного епосу "Манас" виявив численні педагогічні ідеї, розкрив виховне і освітнє значення епосу в сучасних умовах, показав шляхи і форми використання прогресивних традицій народу для виховання підростаючого покоління.

У дослідженнях Б.Апишева та Ж.Бешимова розкрито зміст трудового виховання в киргизькій народній педагогіці, яке відповідає ідеалу про досконалу людину, виявлені шляхи і можливості ефективного використання народного досвіду у трудовому і моральному вихованні старшокласників сільської школи.

Роботи Н.Імаєвої присвячені аналізу і розкриттю педагогічного потенціалу життя і творчості відомого акина

Токтогула, аналізу його наробок щодо виховання підростаючого покоління.

У контексті даного дослідження необхідно назвати роботу Т.Уметова, в якій розглядаються педагогічні умови використання киргизьких народних розвиваючих ігор в дошкільних закладах. Автор справедливо зазначає, що народна педагогіка являє собою результат еволюції людського життя, в процесі якого відбувається накопичення моральних ідеалів, педагогічних засобів, форм і методів виховання дітей, які, перевіряючись часом, видозмінюються, але завжди виконують функцію передачі морально-етичних норм і соціально-накопиченого досвіду, формують і розвивають найважливіші інтелектуальні і моральні якості особистості.

Аналізу виховного потенціалу киргизької народної музики, виявленню її можливостей для музично-художнього виховання молодших школярів присвячені роботи Т.Жоробекова.

А.Алимбеков дослідив можливості прогресивних традицій киргизької народної педагогіки в естетичному вихованні дітей, підготовки до цього студентів педагогічних вузів.

Розгляду деяких мотивів героїчного епосу "Манас", пов'язаних з глибинними основами світосприйняття киргизького народу і спроможних при належному осмисленні сприяти відродженню живописних традицій його педагогічної культури, їх актуальному конструктивному розвитку присвячені роботи С.Іптарова.

Ідеї народної педагогіки як найважливішого засобу виховання простежуються у багатьох слов'янських народів, зокрема, українського філософа Г.Сковороди, у притчах, байках, листах якого неодноразово піднімається питання чому і як вчити дітей, обґрунтовується важливість традиційного сімейного виховання дитини у відповідності з її природними даними.

До питань народної педагогіки, розгляду її ролі і місця у вихованні дітей звертався О.Духнович - автор першого українського підручника з педагогіки "Педагогія в пользу училищъ и учителей сельскихъ", в якому особлива увага приділена сімейному вихованню, обґрунтовано його основи, зміст і методика.

Ідеї народної педагогіки особливо виділяються у педагогічній спадщині К.Ушинського, в роботах якого чітко простежується думка про те, що народна мудрість про виховання настільки точна і оригінальна, що ніхто не в змозі порівнятись з педагогічним генієм народу.

В середині XIX століття до народної педагогіки, висвітлення різних її аспектів звертаються такі прогресивні педагоги, вчені, мислителі, як В.Водовозов, Г.Пінчук, Д.Булгаковський та інші.

Так, Д.Булгаковський і Г.Пінчук у своїй діяльності досліджували безпосередньо пам'ятки народної педагогіки - приказки, пісні, загадки, підкреслюючи при цьому їх виховне значення у формуванні духовності народу.

Значний інтерес являє спроба Е.Покровського проаналізувати в етнографічному і педагогічному аспектах дитячі ігри та їх роль у фізичному і моральному вихованні дітей.

У 20-ті роки цього століття серед вчених, які присвятили свою діяльність вивченню проблем етнопедагогіки, необхідно назвати Г.Виноградова, який розглядав народну педагогіку як основну частину педагогічної культури народу, відстоював право існування самого терміну і поняття "народна педагогіка", акцентував увагу на необхідності її наукового вивчення як суми знань і вмінь, сукупності навичок і прийомів, що застосовуються для формування особистості у певному напрямі.

Значний внесок у дослідження проблем народної педагогіки зробив Г.Волков, чиї наукові роботи відіграли велику роль у формуванні концепції народної педагогіки, у визначенні її предмета, педагогічних основ, методів і засобів виховного впливу.

Цікавий підхід до розглядуваної проблеми знаходимо у Г.Філонова. Дослідник трактує народну педагогіку як прийняту у даній місцевості систему прийомів і методів виховання, котра передається з покоління в покоління. Тобто, на його думку, народна педагогіка, проявляється у моральних законах і звичаях, закріплюючи традиції, що склалися, і передбачає передачу соціального досвіду, норм поведінки, ідеології.

Загалом поділяючи погляди автора на сутність народної педагогіки, неможна погодитись з його твердженням про те, що її рамки визначаються тільки місцевими умовами. Кожний народ окремо не створює свою власну народну педагогіку; вона має єдину основу, спираючись на загальнолюдські норми, правила навчання і виховання. Але кожний народ по-своєму реалізує ці загальні ідеї і знання, виходячи з своїх національних звичаїв і традицій.

Аналогічну трактовку дає і А.Ізмайлов, який розглядає народну педагогіку як цілісне педагогічне знання і виховний досвід народу, як сукупність накопичених практикою емпіричних знань, вмінь і навичок, що передаються з покоління в покоління, як продукт історичного і соціального досвіду народних мас. Розглядаючи погляди народу на виховання і формування

особистості, А.Ізмайлов значну увагу приділяє аналізу ставлення народу до сім'ї, до дітей як об'єкту і суб'єкту виховання, обґрунтовуючи це тим, що життєві правила і прийоми виховання - це перші закони, з якими людина зустрічається у житті. І зароджуються вони у сім'ї.

Концепцію народної педагогіки певною мірою доповнює робота Ш.Мирзоева "Народная педагогика", де розглядаються народні словесні методи виховання, особливо акцентується увага на ролі рідної мови, як найважливішого засобу формування особистості.

Цінні думки щодо використання народної педагогіки у вихованні дітей знаходимо у відомого українського педагога В.Сухомлинського. Як свідчить аналіз його педагогічного доробку, значну увагу вчений приділяв розгляду виховних засобів народної педагогіки, під якими він розумів усю сукупність виховних ідей, традицій (трудових, моральних, сімейно-побутових, естетичних), звичаїв, свят, обрядів. Сюди ж педагог відносив і рідну мову, і фольклор: усну народну творчість (казки, легенди, прислів'я, приказки, загадки, скоромовки), види народного мистецтва (пісенне, музичне, декоративно-прикладне), народні ігри та іграшки.

Значну увагу вивченню, аналізу і пропаганді ідей народної педагогіки приділяє український педагог, вчений М.Стельмахович, який трактує народну педагогіку як галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду трудящих мас, яка формується на основі домінуючих серед народу поглядів на мету і завдання виховання, у сукупності народних засобів, вмінь і навичок навчання і виховання підростаючого покоління.

Отже, ми поділяємо думки багатьох вчених про те, що закономірності становлення і розвитку народної педагогіки є загальними для всіх народів, адже вони розв'язують загальну проблему підготовки молоді до життя і праці, забезпечення передачі з покоління в покоління накопиченого людством досвіду і знань в різних галузях суспільного життя.

У другому розділі "Виховний потенціал киргизької етнопедагогіки і основні етапи її історичного розвитку" - аналізується киргизький фольклор з точки зору його виховного потенціалу.

Виховний потенціал складають:

- ідеї, які відбивають національну своєрідність і ціннісні орієнтири киргизького народу;
- ідеали як узагальнене уявлення про людину-трудівника,

представника киргизького народу, наділеного доброчеснотами, красивого внутрішнім світом;

- норми, які відбивають традиції ставлення до світу, людей, сім'ї, батьків і т.д.;

- певні заборони, які не дозволяють людині порушити загально визнані норми, представлені в опоетизованому вигляді.

Жанровий склад виховного потенціалу втілений у киргизькій усній творчості. Вона багата і різноманітна за своїм складом. Твори однієї групи жанрів мають своїм предметом історію народу (епоси, історичні пісні), другої - працю і побут народу (календарні, обрядові, трудові пісні), третьої - особисті відношення (сімейні і любовні пісні), четвертої - моральні погляди народу і його життєвий побут (прислів'я, приказки, казки) тощо. Але разом узяті, ці жанри доповнюють один одного, дають загальну картину життя народу, його поглядів, ціннісних установок тощо.

Значний внесок у дослідження морально-етичного потенціалу киргизького фольклору внесли Т.Абдиракунов, С.Абрамзон, Е.Абдулдаєв, Б.Аманалієв, М.Богданова, В.Виноградов, В.Жирмунський, С.Закиров, П.Ірисов, С.Малов, Т.Молдогазієв, Ж.Мукамбаєв, С.Мусаєв, Н.Перосян, Г.Потанін, К.Рахматулін, К.Юдакін, Б.Юнусалієв та ін., які довели, що в народній педагогіці не існує чітких і визначених законів, систематизованих знань, наукових термінів. Багатьом творам усної народної творчості притаманні риси синкретизму і тому іноді можна виявити нероз'єднаність, неорганічне поєднання різних понять, суджень про виховання підростаючого покоління. Термінологія зберігає відбиток місцевого діалекту, типових народних прикмет і виразів. Все це робить мову усної творчості зрозумілою і близькою для широких верств населення, незалежно від рівня їхньої освіти, загальної культури, життєвих орієнтацій і поглядів.

Принципи народної моралі, які розвивались у фольклорі, оновлювалися, вдосконалювалися в залежності від суспільних умов. З раннього дитинства дітям прищеплювалися такі якості як патріотизм, любов і повага до праці і людей праці, правдивість, справедливість, вимогливість до себе, чесність, повага до старших, турбота про молодших, потяг до пізнання таємниць природи та ін.

Прислів'я і приказки, які збереглися до наших днів, виникли переважно у ході трудового процесу. Тому їх зміст звеличує працю ("Праця - основа благополуччя", "Працелюбний не знає втоми"), висміює лінвих "Дивись, як їсть хліб той, в кого не болить поперек"), виявляє ставлення до праці представників різних класів і прошарків суспільства ("Бідний працює, багатий їсть") тощо. У

прислів'ях і приказках міститься значний педагогічний матеріал з проблем сімейного виховання. Вони вчили молодь цінити дружбу, уникати поганих вчинків, дотримуватися правил етичної поведінки.

Серед народних засобів виховання підростаючого покоління значну роль завжди відігравали казки, які містять первинні відомості про устрій оточуючого світу, про протистояння добра і зла, про торжество світлого і прекрасного, утверджуються такі народні принципи, як чесність, відданість, сміливість. В казках закладені глибокі філософські, педагогічні істини.

Одним із засобів комбінованого впливу на свідомість були загадки, які мали на меті здійснення розумового виховання у єдності з іншими сторонами формування особистості. Тематика киргизьких загадок досить різноманітна, вона охоплює широке коло речей і явищ: Всесвіт і земна природа, життя тварин, рослинний світ і людину, знаряддя праці, предмети домашнього побуту і в основному адресована дітям. У загадках, так само як і в інших жанрах фольклору, знайшов відображення світогляд народу: його морально-етичні, філософські, соціально-історичні погляди та ін.

Киргизька пісенна народна творчість багата і різноманітна. Вона охоплює всі сторони життя і побуту киргизів, призначена для виконання всіма віковими групами. Це веселі киздар-ири (дівочі пісні), акийнек (пісні-змагання), джігітер-ири (чоловічі пісні), карилардан ири (пісні старих людей). Значне поширення має жанр бобок ири, бешик ири (колискові), а також трудові, ліричні, балдар ири (дитячі), саримеген (ігрові) та інші.

Значного розвитку набули дидактичні пісні, які включають санат, насіят, терме. Основна їх мета - моральний розвиток молоді; це свого роду поетичний кодекс вироблених народом правил поведінки. Це дозволяє розглядати їх як важливий засіб педагогічного впливу на духовне формування підростаючого покоління.

Педагогічні погляди народу знайшли широке відображення у епічній спадщині киргизів. Особливе місце належить героїчному епосу "Манас", який містить значний обсяг інформації щодо традиційної культури киргизького народу, його звичаях і обрядах у різних сферах життєдіяльності. Що стосується суто педагогічних проблем, то численні пісні і легенди цього визначного твору містять різноманітні відомості, пов'язані із народженням і вихованням дітей, дають уявлення про киргизький ідеал досконалої людини, закономірності формування особистості у діяльності, словесні форми впливу на свідомість; розкривають роль прикладу у вихованні тощо. При цьому названі проблеми не тільки

піднімаються, але й пропонуються різноманітні варіанти їх розв'язання за допомогою традиційних методів виховання.

Третій розділ - "Зміст і особливості сімейного виховання" - містить матеріал, який висвітлює характерні особливості сім'ї, основні її функції, серед яких першочергове значення має виховна; показана методика констатуючого експерименту, спрямована на виявлення рівнів сформованості морально-етичних якостей киргизьких дітей.

Як свідчать дані педагогічної науки, формування особистості відбувається в результаті цілеспрямованої діяльності, спілкування з оточуючим її соціальним середовищем - людьми і явищами, а також в процесі власної діяльності. При цьому під поняттям "сімейна середина" розуміються оточуючі дитину соціально-побутові умови і та сукупність людей, яка пов'язана спільністю цих умов. Тобто правомірно говорити, що соціальне середовище, це не тільки оточення дитини, але й характер виховання, інтереси, установки близьких їй людей, які у своїй сукупності створюють своєрідний мікроклімат сім'ї.

В психолого-педагогічній літературі питанням впливу середовища на формування особистості присвячено ряд досліджень. Висвітлення даної проблеми знаходимо в роботах Л.Виготського, С.Шацького, А.Лурії, О.Леонтьєва та інш.

Для дитини найбільш близькими людьми, які здійснюють вплив на формування її особистості є батьки. Підтвердження цьому знаходимо в роботах П.Лесгафта, П.Блонського, І.Сикорського, В.Стоюніна, К.Ушинського та інших. Велику увагу проблемам сім'ї, сімейного виховання дітей приділяв в своїй діяльності А.Макаренко

Як засвідчує аналіз літератури, присвяченої розкриттю ролі і місця сім'ї, основне її призначення полягає у задоволенні громадських, групових та індивідуальних потреб людей, які її складають. Звідси випливають основні функції сім'ї: репродуктивна, економічна, виховна, комунікативна, організація дозвілля і відпочинку, міжякими існує тісний взаємозв'язок, взаємопроникнення і взаємодоповнення. З огляду на напрям дослідження, основна увага приділялась розгляду виховної функції.

Аналізу цієї проблеми присвячені роботи, автори яких розглядають різні аспекти і напрями виховного процесу, розкривають його значення для формування і розвитку особистості дитини, формують рекомендації з активного і педагогічно доцільного його здійснення.

Значний спектр проблем, що стосуються навчання і виховання дітей в сім'ї, знаходимо в роботах філософів, психологів, педагогів.

Філософи О.І.Іванов, І.С.Кон, О.Г.Харчев, звертаючись до проблем вивчення сім'ї, розглядають її як унікальний інститут, самою природою призначений для цілей виховання, адже сім'я поєднує в собі достатньо міцну нормативну основу з можливостями найтонших взаємовпливів і тривалого спілкування.

У психологічному аспекті виховна функція сім'ї знайшла висвітлення в роботах Н.Головко, С.Голод, І.Комановського, М.Рептюк, Н.Соловійова, В.Титаренка, О.Чаусова, В.Чекаліна та ін.

Значний внесок у проблему виховання дітей у сім'ї зробив В.Сухомлинський, який поряд з іншими аспектами сформулював ряд умов, виконання яких необхідно для успішного виховання дітей в сім'ї.

Таким чином, можна сказати, що сім'я являє собою один з найважливіших виховних інститутів, які справляють вплив на розвиток і формування особистості через реалізацію своїх основних функцій, в першу чергу виховної. Однак, результати констатуючого експерименту свідчать, що виховання найчастіше здійснюється батьками як неусвідомлений процес, зміст якого обумовлений самим сімейним укладом, традиціями, які склалися, нормами взаємин і спрямованістю спілкування членів сім'ї між собою.

Звернення сьогодні до проблем сім'ї свідчить, що в умовах риночних відносин, внаслідок економічного спаду становище сім'ї значно погіршилось. Вона почала частіше стикатися з бідністю, безробіттям, погіршенням станом здоров'я. В останні роки спостерігається тенденція до зниження рівня народжуваності. У 1991-1993 рр. народжуваність у Киргизстані знизилася у середньому на 10 відсотків. Значні варіації рівня народжуваності спостерігаються як між різними національними групами, так і всередині них, що обумовлено етнокультурними традиціями. Все це справляє вплив і на зміну орієнтацій у змісті виховної функції сім'ї. Все частіше спостерігається тенденція відмови від національних традицій у даній галузі, проповідування "передового", т.з. "європеїзованого" способу життя.

З метою одержання розгорнутої картини рівнів вихованості дітей, виявлення залежності цих показників від ступеня усвідомленості батьками своєї ролі як вихователів, наявності в них відповідних знань про методи і прийоми виховання було проведено констатуючий експеримент, яким було охоплено 850 сімей.

Експеримент здійснювався в початкових класах шкіл №№27,38, ім.Гагаріна м.Ош і в селах Отуз-Адир і Джапалак Ошської області Кара-Суйського району Киргизької Республіки.

Як засвідчують дослідження, здійснені українськими психологами (І.Бех, М.Борішевський, М.Дригус та ін.) основи моральної поведінки, моральних переконань закладаються саме в молодшому шкільному віці. Це відбувається через засвоєння дітьми найважливіших етичних понять, правил і норм поведінки. Враховуючи ці положення в ході констатуючого експерименту ми намагались виявити, чи вважають батьки необхідним знайомити дітей з морально-етичними нормами. Одержані в результаті анкетування дані свідчать, що більшість батьків (73,4 відсотків) переконані в тому, що дітей треба вчити правилам поведінки, формувати в них такі якості, як чесність, порядність, акуратність, працелюбство, скромність тощо. Однак при цьому тільки 27,9 відсотків цих батьків і матерів вважають, що такі знання діти повинні одержувати в сім'ї, що саме батьки можуть навчити своїх дітей відповідній поведінці, проконтролювати їх. Інші ж 72,1 відсотки вважають, що їх основне завдання полягає в тому, щоб нагодувати дитину, одягти її, слідкувати за її здоров'ям, контролювати успішність в школі. Що ж стосується поведінкового аспекту, то на думку цих батьків, цими питаннями повина займатися школа, а собі вони відводять роль скоріше своєрідних спостерігачів, "суддів", які оцінюють успіхи дітей в цій галузі.

Стосовно звертання батьків до досвіду народної педагогіки як засобу виховання дітей, то одержані результати дозволяють стверджувати про наявність таких тенденцій виховання дітей у сім'ї:

1.У багатьох батьків існує позитивне ставлення до народної педагогіки: в сім'ях використовуються різноманітні її форми, хоча не всі вони мають широке поширення в житті сім'ї. Це створює об'єктивні передумови для прилучення дітей до кращих зразків етнопедагогіки з метою виховання у них морально-етичних якостей.

2.Значна частина батьків несвідомо використовує для виховання дітей різні засоби народної педагогіки, але досить часто їх ефективність знижується через висунення невірних цілей.

3.Виявлене в ході дослідження негативне ставлення біля двох третин батьків, охоплених перевіркою, до національних традицій, як важливого засобу виховання, потребує спеціальної уваги з боку педагогів до даного питання.

На наступному етапі дослідно-експериментальної роботи здійснювалось вивчення у молодших школярів наявності знань

про соціально-етичні норми і їх відповідності реальній поведінці цих дітей. Вибір саме цієї вікової категорії викликаний існуванням у сім'ї такої закономірності: якщо у молодшому віці не закладаються морально-етичні норми і правила взаємин і поведінки, то це неодмінно веде до поступового відчуження дітей від батьків. Отже, ми виходили з положення про те, що поведінка є засобом практичного втілення суспільних відносин, в т.ч. і моральних. Основою моральної поведінки виступають власне моральні потреби, які проявляються у стійкому бажанні людини дотримуватись прийнятих в суспільстві норм і принципів.

Для діагностики рівнів сформованості у молодших школярів морально-етичної поведінки нами були запропоновані критерії. За основу оцінки рівнів бралася узагальнена інформація, яка містила відомості, характеризуючі дитину як з позиції батьків і вчителів, так і одержані безпосередньо під час вивчення самих учнів. Це дозволило умовно виділити три групи учнів, кожна з яких відповідала певному рівню.

Як свідчать результати експериментального дослідження (узагальнені дані по всіх початкових класах, охоплених констатуючим вивченням) до високого рівня була віднесена незначна кількість молодших школярів (приблизно 17 відсотків), до середнього - 36,9 відсотків, до низького - 46,6 відсотків.

Застосований комплекс методів засвідчив, що більшість учнів мають недостатні знання щодо морально-етичних норм, їхня поведінка, вчинки нерідко викликають незадоволення як батьків, так і вчителів. Діти, навіть за умов наявності деякого мінімуму відповідних знань, схильні до вияву таких якостей, як егоїзм, лицемірство, упертість, невміння культурно поводитися і дотримуватися правил співжиття, пристосовництво тощо.

Узагальнені результати розподілу молодших школярів за рівнями представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості морально-етичних
якостей у молодших школярів

Рівні	Кількість учнів по класах			
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Високий	16,1	17,5	17,3	16,9
Середній	34,7	32,6	41,2	37,4
Низький	49,2	49,9	41,5	45,7

Використовуючи узагальнені результати констатуючого експерименту, були виділені три групи сімей в залежності від їх ставлення до виховання дітей, розуміння ними цілей виховання і своїх обов'язків як батьків щодо виконання виховної функції.

Перша група сімей (25,1 відсоток) характеризувалась тісним зв'язком з національною культурою, сімейними традиціями, звичаями. В сільських сім'ях розвинене домашнє господарство, в якому беруть участь не тільки дорслі члени сім'ї, але й підростаючі діти, що позитивно відбивається на їх моральному і трудовому вихованні. В сім'ях цієї групи батьки постійно виділяють спеціальний час для цілеспрямованого спілкування з дітьми, зміст якого спрямовується на розвиток моральних якостей (ввічливості, доброзичливості, поваги до старших, гостинності, працелюбства, чесності, порядності і т.ін.). При цьому використовуються такі традиційні методи і прийоми, як роз'яснення, повчання, бесіда, розповідь, привчання, особистий приклад, схвалення, заборона т.ін.).

Моральний клімат в цих сім'ях визначається системою духовних цінностей, багатьом з яких властиві національні риси. Тут більш стійко зберігаються деякі традиційні сімейно-побутові ознаки, пов'язані із взаєностосунками між старшими, старшими і молодшими, з проявом моральних і трудових якостей, культурними цінностями і установками.

У другій групі сімей (54,8 відсотків) простежується певна тенденція відриву від традиційного минулого. Все це спричиняє вплив на зміст виховання, спілкування, яке іноді носить суперечливий характер (не завжди дотримується єдності вимог, цілеспрямоване спілкування морально-етичного змісту відбувається від випадку до випадку і найчастіше пов'язано не з усвідомленням батьками його необхідності, а є наслідком того чи іншого негативного вчинку дитини). Методи, які використовуються в цих сім'ях для виховання дітей, характеризуються одноманітністю (бесіди, роз'яснення, повчання, заохочення, покарання) і несистемаичністю. Спостерігається намагання прищепити дітям західно-європейський спосіб життя, зразки якого вони засвоюють з кіно- і відеофільмів.

Для третьої групи сімей (20,1 відсоток) характерним було безвідповідальне ставлення до виховання дітей взагалі. Тут відсутнє цілеспрямоване спілкування батьків і дітей, наявне індиферентне ставлення дорослих до формування особистості дитини, розвитку її позитивних якостей (доброти, чесності, порядності, ввічливості і т.ін.). На думку значної кількості батьків

з цих сімей (майже 80 відсотків) вихованням повинна займатись школа.

На основі здійсненого дослідження було зроблено висновок про необхідність проведення спеціальної роботи з батьками, спрямованої на підвищення їх інтересу до виховання, усвідомлення важливості цього процесу, як основи успішного формування морально-етичної поведінки дітей.

Четвертий розділ - "Педагогічні основи організації сімейного середовища в контексті оптимізації виховання дітей" - присвячений розкриттю методики формуючого експерименту, містить аналіз результатів, проведеної роботи.

Основу формуючого експерименту склала технологія організації роботи з батьками з морально-етичного виховання дітей у сім'ї. Її зміст склали такі компоненти:

- а) принципи киргизької етнопедагогіки;
- б) спеціально розроблена програма пропедевтичної роботи з батьками;
- в) педагогічні умови організації сімейного середовища;
- г) форми та методи формування морально-етичної вихованості та норм взаємин у сім'ї;
- д) засоби киргизької етнопедагогіки, її виховний потенціал;
- е) критерії оцінки результатів втілення цілісної системи виховання дітей у сім'ї.

Нами обгрунтовано значення у киргизькій етнопедагогіці таких принципів: як національний патріотизм, природовідповідність, любов до батьків, сім'ї; поважливе ставлення до рідної мови, традицій сімейно-побутової культури киргизів; почуття високої поваги до старших; участі дітей в побутовій і господарській праці; прилучення до ремесел; навчання бачити і створювати красу в оточуючому житті.

Все це враховувалось нами при розробці експериментальної програми роботи з батьками. Зрозуміло, що сучасне сімейне виховання повинно відповідати сучасним вимогам, тобто формувати у дітей повагу і відданість своїм батькам, сім'ї, родині, шану до традицій і звичаїв свого народу, національну свідомість і самосвідомість, готовність як до розумової, так і до фізичної праці в умовах ринкових відносин, захисту рідної землі; забезпечувати дотримання принципів вселюдської і народної моралі, високу художньо-естетичну освіченість, екологічну культуру, розвиток пізнавальної активності і вміння міжособистісного спілкування. Тому мова йшла не про повернення до сімейної педагогіки минулого, а про відродження кращих її досягнень, відборі певних її

методів з переводом їх на рівень сучасних вимог до формування особистості.

Згідно з принципами науковості, до програми були включені досягнення сучасної педагогіки, соціальної та вікової педагогічної психології, фізіології, гігієни, дитинознавства у тісному взаємозв'язку з досягненнями етнопедогогіки. Тому під час розробки експериментальних матеріалів ми враховували той факт, що робота з батьками мусить включати вищепераховані елементи педагогічної діяльності, тобто основою освіти батьків стало навчання їх конструктивній діяльності, яка містить вибір видів народнопедагогічної культури, зразків, методів їх освоєння; організаторської, яка полягає в створенні відповідної спільної діяльності, залучення ігрових моментів, вміння викликати інтерес, захопити діяльністю; комунікативної, що складається з умінь правильно будувати взаєностосунки з дитиною, керувати своєю поведінкою, спостерігати і правильно реагувати на емоційний стан дитини.

Експериментальна програма педагогічної освіти батьків передбачала проведення спеціальних занять з ними з використанням різноманітних організаційних форм (лекції, семінарські заняття, групові бесіди, рольові ігри).

В основу плану і програми були покладені такі основні напрями: "Батько і мати - перші вихователі своїх дітей", "Киргизька сімейна педагогіка", "Мова - скарбниця педагогічної мудрості", "Виховні ідеали народної педагогіки киргизів".

Крім спеціальних занять, для активізації батьків, стимулювання їх спільної діяльності з дітьми, розширення і поглиблення внутрішньосімейного спілкування, широко використовували різного роду практикуми і творчі завдання, які дозволяли дорослим членам сімей застосовувати отримані теоретичні знання на практиці, у своєму сімейному побуті.

Як засвідчило проведене дослідження, успіх роботи з сім'ями значною мірою залежить від таких умінь педагога, як встановлювати контакт з батьками, вміння розмовляти з дорослими, не переносячи на них методи спілкування з учнями, доброзичливо відповідати на виникаючі в них питання, тактовно давати поради щодо виховання дітей. Враховуючи це, а також виявлену нами невідповідність класоводів до такої взаємодії з батьками, була розроблена програма семінару для вчителів, мета якої полягала, з одного боку, у підвищенні готовності педагогічних працівників до проведення роботи з сім'ями учнів, а, з іншого, - в ознайомленні їх із змістом програми занять для батьків з підвищення їхньої

педагогічної культури. Програмою передбачалось поглиблення знань учителів з таких питань: основні напрями сімейного виховання, його принципи і методи, сімейні традиції і їх вплив на формування особистості, засоби народної педагогіки і можливості їх застосування в сучасних умовах; необхідність підвищення педагогічної культури батьків, форми і методи роботи з дорослою аудиторією, диференційований підхід до різних груп сімей і т.ін.

В результаті проведеного формуючого експерименту більшість батьків (81,5 відсотка) почали більш усвідомлено ставитись до виховання дітей, зросла частота використання ними традиційних засобів народної педагогіки, її жанрів, як важливої складової процесу сімейного виховання. Збільшилась кількість батьків, які можуть бути віднесені до 1 групи за рахунок переходу у неї частини батьків і матерів з II групи (до експеримента: 1 група 25,1 відсотка, 2 група - 54,8 відсотка, 3 група - 20,1 відсотка; після експеримента: 1 група - 38,7 відсотка, 2 група - 51,4, відсотка, 3 група - 9,9 відсотків). Зменшилась чисельність III групи. Найбільш високі показники відповідального ставлення батьків до виховання дітей з широкою опорою на методи і засоби народної педагогіки були одержані у сім'ях першокласників, найнижчі - четверокласників. Це явище ми пояснюємо тим, що сім'ї першокласників відразу потрапили в умови експерименту, тоді як у 2, 3 і 4 класах доводилося мати справу з уже сформованим у батьків ставленням до виховання дітей, до занять з педагогічної освіти.

Всі перераховані фактори справили позитивний вплив на молодших школярів. Зросла кількість дітей, які могли вірно оцінити і контролювати свої вчинки і дії, у них підвищився інтерес до змісту правил поведінки, вони почали більш свідомо ставитись до вимог, які перед ними висуваються, намагалися виконувати їх більш уважно, прислухатися до роз'яснень батьків.

Для підсумкової оцінки розробленої системи роботи були запропоновані такі критерії:

1) Усвідомлення батьками необхідності цілеспрямованого виховання дітей, зокрема формування у них морально-етичних знань, які б переростали у відповідні цінності і переконання, виявлялись в реальних вчинках і діях молодших школярів.

2) Знання батьками народно-педагогічних засобів виховання, вміння оперувати специфічними методами і прийомами виховного впливу на дитину, творчий підхід до здійснення виховної функції сім'ї.

3) Ступінь володіння молодшими школярами необхідним обсягом морально-етичних знань, умінь і навичок; ставлення до моральних норм, прийнятих у суспільстві, вміння оцінити свою поведінку і вчинки оточуючих у відповідності з цими нормами.

Порівняльна характеристика розподілу молодших школярів за рівнями морально-етичної вихованості до і після проведення експериментальної роботи представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники рівнів наявності
морально-етичних знань і вмінь
молодших школярів до експеримента і після
його завершення

Рівні	Кількість учнів по класах (у відсотках)							
	1 клас		2 клас		3 клас		4 клас	
	до екс. екс.	після екс.	до екс. екс.	після екс.	до екс. екс.	після екс.	до екс. екс.	після екс.
Високий	16,1	39,2	17,5	41,7	17,3	35,8	16,9	25,7
Середній	34,7	48,4	32,6	49,0	41,2	53,0	45,7	58,1
Низький	49,2	12,4	49,9	9,3	41,5	11,2	45,7	16,2

Узагальнений аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи в цілому дозволяє зробити висновок, що при організації педагогічно цілеспрямованої роботи з батьками можливе підвищення педагогічної культури сім'ї, яка передбачає забезпечення морально-етичного виховання дітей молодшого шкільного віку на основі використання різноманітних засобів киргизької народної педагогіки.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати висновки у теоретико-методологічному, організаційному та практичному аспектах.

Теоретико-методологічний аспект зумовлений соціальним замовленням суспільства і його вимогами до фізичного, морального і духовного розвитку особистості. Сім'я є основою держави, тут закладаються духовні основи її членів, в першу чергу дітей, їх мораль, національна самосвідомість, формуються цінності і світорозуміння. Отже, зростає роль соціально-педагогічної теорії, спрямованої на формування цілісної моделі, продукту виховання,

який має забезпечити достатні передумови виховання особистості, зокрема її моральності.

Кожний народ в процесі свого розвитку створює оригінальну систему неписаних педагогічних законів і правил, на основі яких здійснюється виховна і навчальна функції. Такі закони і правила активно діють у звичаях народу, відображаються в обрядах, традиціях роду, общини, закріплюються в національному характері, тісно пов'язані з віруваннями, народною філософією, міфологією і реалізуються в праці і поведінці кожного. Закони і правила народної педагогічної мудрості складають основу народної педагогіки, котра основну мету виховання вбачає в тому, щоб навчити кожного бути людиною.

Киргизи, один з найдрівніших народів Центральної Азії, протягом історії накопичили свій досвід виховання підростаючого покоління. Цей досвід, який сягає своїм корінням в далеке минуле, складав основи норм поведінки, охороняв працю і життя людей від порушення порядку, який склався, передавався від покоління до покоління. Народна мудрість про виховання є також вираженням багатомісячної педагогічної культури і досвіду сімейного виховання народу.

Киргизька етнопедагогіка має значний виховний потенціал, може розглядатися як важливий чинник виховного впливу на свідомість, почуття, поведінку дітей, використовуватися старшим поколінням для передачі молодшим відповідного філософського, соціального, морально-етичного і естетичного досвіду. Кращі зразки народної творчості збагачували життя сім'ї, підвищували рівень інтелектуальної підготовки дітей до життя, формували у них моральні норми, трудові вміння і навички, спонукали до різних мислительних операцій, вчили думати, пізнавати оточуючий світ, правила співжиття, породжували емоційні переживання, виробляли увагу, спостережливість, збагачували мову, розвивали пам'ять.

Організаційний аспект характеризує науково-дослідна робота, в ході якої було виявлено, що сучасна сім'я характеризується різним ставленням і готовністю до виховання дітей. На основі проведеного анкетування, бесід, спостережень були виявлені три групи батьків, кожна з яких характеризувалась різним рівнем зв'язку з національною культурою киргизького народу, ставленням (відповідальним, поверховим, індіферентним) до морально-етичного виховання дітей, до застосування традиційних методів педагогічного впливу на них.

Ця системна робота дозволила виявити дітей з різним ступенем морально-етичної вихованості, що стало основою для розподілення їх за рівнями: високий, середній, низький.

- високий. На цьому рівні молодші школярі володіють міцними, добре усвідомленими знаннями морально-етичного характеру, що виявляється у їх реальній поведінці, взаємостосунках з іншими людьми;

- середній. Учні, віднесені до цього рівня ще не повністю оволоділи необхідними знаннями, частина з яких не перейшла у стан усвідомлення. Їхні критерії оцінки і розуміння моральних норм недостатні, сформовані установки лише на окремі з них.

- низький. Діти характеризувались недостатніми знаннями про морально-етичні норми, часто спостерігався прояв таких якостей, як егоїзм, лицемірство, пристосовництво, елементарне безкультур'я.

Результатом дослідно-експериментальної роботи стали значні позитивні зрушення у цих рівнях.

У практичному аспекті доведено, що підвищення ефективності виховання дітей молодшого шкільного віку забезпечується за таких педагогічних умов: урахування у теорії і практиці сімейного виховання наявного стану сучасної сім'ї; створення і запровадження цілісної програми підвищення педагогічної культури сім'ї, спрямованої на засвоєння батьками певного обсягу психолого-педагогічних знань, підготовки їх до творчого ставлення до процесу виховання дітей, набуття ними практичних умінь і навичок здійснення педагогічного впливу на дітей з широкою опорою на засоби народної педагогіки, родинно-національні традиції і звичаї.

За результатами аналізу сутності народної педагогіки, стану морально-етичного виховання молодших школярів і готовності батьків до здійснення виховної функції було розроблено і апробовано план і програму підвищення педагогічної культури батьків, зміст якої передбачав: передачу дорослим членам сімей знань щодо основних напрямів виховання дітей, вироблення у них умінь і навичок застосовування народно-педагогічних засобів і прийомів на основі впровадження соціально-педагогічних і особистісно-зорієнтованих виховних технологій.

Одержані таким чином дані порівнювались з вихідними, які були виявлені на початку експериментальної роботи. При цьому аналізувались як результати, що характеризують ставлення батьків до виховання, наявність у них відповідних знань і умінь застосовувати ці знання в реальних умовах сім'ї, так і рівня морально-етичної вихованості дітей молодшого шкільного віку. Порівняння всіх одержаних оцінок дозволило зробити висновок

щодо ефективності запропонованої системи підвищення педагогічної культури батьків, обґрунтованість висунутої гіпотези.

Застосування народної педагогіки є перспективним засобом виховання підростаючого покоління, формування у нього національного менталітету, національної свідомості, культури, громадянських і духовних якостей, для передачі від покоління до покоління педагогічного досвіду народу, його ціннісних орієнтацій і установок.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують: порівняльний аналіз формування етичної культури дітей в українській та киргизькій сім'ї; соціально-педагогічний контекст виховного потенціалу народної творчості; тенденції розвитку педагогічної культури батьків у сімейно-шкільному середовищі.

Основний зміст дослідження відображений в таких публікаціях автора:

1. Истоки духовной культуры кыргызского народа. - Киев: Довіра, 1997. - 250 с.

2. Кыргызская этнопедагогика и воспитание детей. - К.: Довіра, 1997. - 186 с.

3. Народная песня как средство воспитания детей. - Бишкек, 1996. - 101 с. (в соавторстве с Постовым В.Г.).

4. Кыргыз элдик ырлары. - Бишкек, 1996. - 68 с. (в соавторстве с Борбодоевым Ж.М.).

5. Учителя и родители: пути сближения. - Бишкек: Илим, 1997. - 24 с.

6. Киргизька етнопедагогіка про сімейне виховання// Педагогіка і психологія. - 1996. - №3. - С.145-151.

7. Музыкальное воспитание детей в семье// Эл агартуу. - 1991. - № 8. - С.10-15.

8. Киргизький фольклор та його виховні особливості// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 1997. - № 10. - С.60-61.

9. Педагогічні погляди філософів Центральної Азії// Шлях освіти. - 1998. - № 1.

10. Пословицы и поговорки как отражение взглядов народа на воспитание подрастающего поколения// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - № 1. - 1998. - С.3-4.

11. Педагогическая наука и семья// Актуальные проблемы образования и науки. - Сб. научно-методических трудов. - Вып.4. - Бишкек, 1997. - С.7-10.

12. Семейное музыкальное воспитание как основа музыкального развития школьников // Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи. - Тезисы Всесоюзной научно-методической конференции 13-15 февраля 1991 г. - Запорожье, 1991. - С.107.

13. Воспитание певческого аппарата студентов I-II курсов без специальной подготовки на музыкально-педагогических факультетах педвузов Киргизии. - Тезисы научно-практической конференции. - Ош, 1991. - С.132.

14. Естетичне виховання дітей та підлітків засобами народної музики в киргизькій сім'ї. - Тези науково-практичної конференції 7-8 квітня 1992 р. - К., 1992. - С.119-120.

15. Формирование певческих навыков при исполнении народных песен. - Тезисы докладов Республиканской научно-методической конференции. - Ош., 1991. - С.135.

16. Эстетическое воспитание детей и подростков средствами народной музыки в кыргызской семье. - Тезисы докладов Республиканской научно-методической конференции. - Ош., 1991. - С.240-241.

17. Формування естетичного ставлення до мистецтва у молоді засобами народної пісні. - Тези доповідей науково-практичної конференції. - Рівне, 1992. - С.109-110.

18. Прилучення молодших школярів до народної музики. - Тези доповідей Республіканської науково-практичної конференції. - Чернігів, 1993. - С.3-6.

А Н Н О Т А Ц И Я

Абдыраимова Р.А. Воспитание детей младшего школьного возраста в семье средствами кыргызской этнопедагогики.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1997 г.

В работе рассматриваются возможности использования кыргызской этнопедагогики для семейного воспитания детей в современных условиях. Дается анализ содержания кыргызской народной педагогики, ее истоки и развитие. Значительное внимание уделено раскрытию воспитательного потенциала такого жанра как фольклор, его различных форм (поговорки, загадки, сказки, песни, эпические произведения).

Приводятся результаты проведенной экспериментальной работы, направленной на выявление уровней нравственно-этической

воспитанности детей младшего школьного возраста и роли родителей в формировании личности ребенка.

Раскрывается методика повышения педагогической культуры семьи, как важного условия совершенствования нравственно-этического воспитания детей, улучшения внутрисемейного микроклимата, повышения эффективности воспитательной функции семьи.

А Н О Т А Ц І Я

Абдираїмова Р.А. Виховання дітей молодшого шкільного віку в сім'ї засобами киргизької етнопедагогіки.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1997.

В роботі розглядаються можливості використання киргизької етнопедагогіки для сімейного виховання дітей в сучасних умовах. Дається аналіз змісту киргизької народної педагогіки, її витоки і розвитку. Значна увага приділена розкриттю виховного потенціалу такого жанру як фольклор, його різноманітним формам (приказки, прислів'я, загадки, казки, пісні, епічні твори).

Приводяться результати проведеної експериментальної роботи, спрямованої на виявлення рівнів морально-етичної вихованості дітей молодшого шкільного віку і ролі батьків у формуванні особистості дитини.

Розкривається методика підвищення педагогічної культури сім'ї, як важливого чинника вдосконалення морально-етичного виховання дітей, поліпшення внутрішньосімейного мікроклімату, підвищення ефективності виховної функції сім'ї.

A N N O T A T I O N

Rosa A. Abdyraimova.

Family education of children of junior school age by means of the Kyrgyz ethnic pedagogy.

Thesis for the degree of pedagogic science under the speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogy.

The Institute of pedagogy of the Academy of pedagogic science of Ukraine. Kyiv. 1997.

In this theses the use of the Kyrgyz ethnic pedagogy for family education of children under modern condition is considered. The Kyrgyz people's pedagogy, its origins and development are analysed in this reseach with considerable attention being paid to the

educational potential of various forms of folklore (proverbs, sayings, riddles, tales, songs, epic literature).

The results of experimental work are adduced, these experiments carried out with the purpose of establishing the level of moral and aesthetic education of children of junior school age on the one hand, and the role of parents in forming personality of a child on the otherhand.

The methods of enhancing pedagogic culture are also analysed, this being an important condition for development of moral and ethic education of children, improvement of micro-climate within a family, as well as for the increase of educational role of family.

К Л Ю Ч О В І С Л О В А

етнопеддагогіка, сімейне виховання, педагогічна культура батьків, морально-етична вихованість, виховні технології.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized cursive letters, likely representing the author's name.

АВ 39.152
АВ 39.152

Підписано до друку 17.12.97.
Різографічний друк.
Тираж 50 примірників.
Віддруковано СП "Різо-Принт",
Київ, вул Дмитрівська, 30,
тел./факс (044) 216 4298, 216 2910, 216 5431